

Papp Szilárd

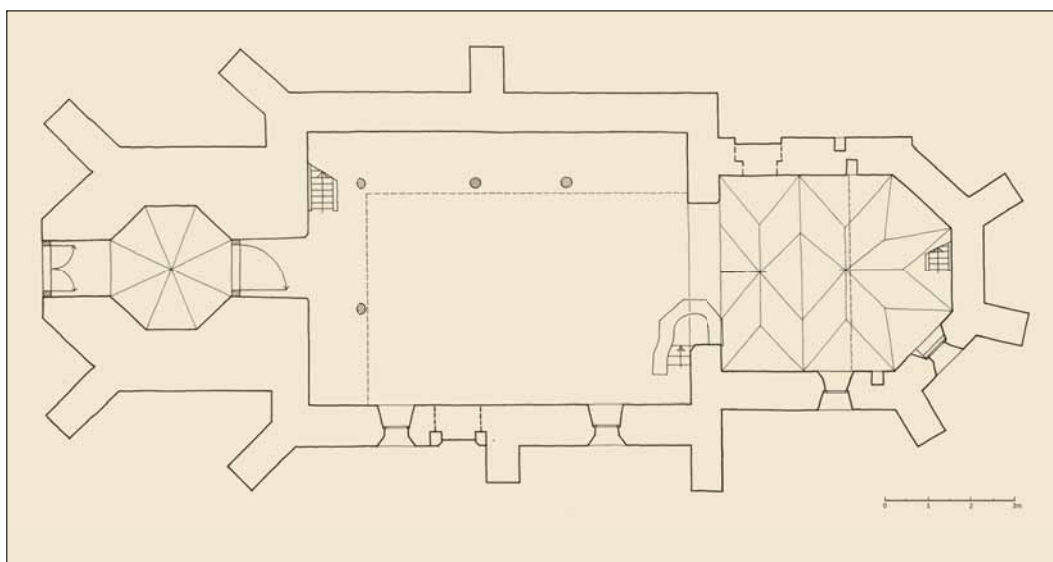
Vámosoroszi, református templom

A Szatmári-síkságon, a Tapolnak folyó partján fekvő település a XIV. század első felétől híddal és hozzá tartozó vámmal rendelkezett.¹ Templomának a középkorból nem ismerjük írásos említését.

A falu közepén található, kisebb méretű, keletelt épület jórészt ma is középkori formájában áll.² Téglalap alaprajzú hajójához egy-egy falszélességnyivel keskenyebb, a nyolcszög öt oldalával záródó, két boltszakaszos szentély csatlakozik keletről. A hajó nyugati végén álló, 1820 körül épült torony esetleges középkori előzményére semmilyen adatunk sincsen.³ A templom sarkait átlós elhelyezkedésű, kősztatú támpillérek erősítik, csupán a hajó délkeleti sarkának pillére áll merőlegesen a déli falra. Hasonló, a falra merőleges helyzetű pillérek támasztják a hajó északi és déli falának közepét. A támpilléreken középkori részletek ma már nem láthatók, vízvezetők jelenlegi formája bizonyosan újkori kialakítás eredménye. Nincs pillér a hajó és a szentély északkeleti sarkán, ami arra utalhat, hogy a szentély északi oldalán egykor sekrestye állt, melynek keleti és nyugati fala a templom e két sarkához csatlakozott. A sekrestye egykori létét tá-

masztja alá az is, hogy az északi szentélyfal külsején a szentélybe vezető, félköríves záródású, befalazott ajtónyílása, továbbá ettől keletre egy kisméretű, sátozott lezárású, falba mélyedő fülkéje ma is látható. A templom falainak építőanyagát a vastag, a kőszerkezeteket is mindenhol beborító meszelés miatt a helyszínen pillanatnyilag nem lehet meghatározni.

A hajónak és a szentélynek jelenleg nincs se lábazata, se főpárkánya, és nem tudni, hogy a középkorban tagolták-e ilyen elemek az épületet. A hajó déli falán két ablak és a köztük lévő támpillérről közvetlenül nyugatra egy elfalazott ajtó látható. Noha az azonosan kialakított és elhelyezkedő ablakok nyílásának félköríves a lezárása, arányaik, rézsűs bélletük és a béllet csúcsívre emlékeztető, felül lekerekített záradéka arra utal, hogy átalakított középkori nyílásokról van szó. Ezt támasztja alá a bélleteknek a fa ablakkeretek mellett körbefutó középső sávja is, amely minden bizonnyal az egykori tokhornyot is tartalmazó mérműprofil lefaragásával keletkezett. A kisméretű, szemöldökgyámos ajtó keretének élszedett a profilja. A hajó északi falát az említett támpilléreken kívül más

1. Alaprajz

2. A szentély belseje nyugatról

nem tagolja. A szentélyen két ablak látható, a déli fal keleti szakaszán és a délkeleti falon. Kialakításuk, elhelyezkedésük és méretük teljesen egyezik a hajón láthatókkal, minden bizonnyal ezek is átalakított, középkori ablaknyílások. A délkeleti ablak bélének záradék részére vörös-sötét színű, saktábla mintázatú sávot festettek a XVI–XVII. század fordulójára körül, amely némileg emlékeztet a csengeri és a csegöldi templomon hasonló elhelyezésben, az ablakbélének záradékának külső szélén látható, eltérő színűre égetett téglából kirakott mintázatra.⁴

A hajó belsejében nem látható középkori részlet, de a déli falon a befalazott ajtó körül egy jóval nagyobb, félköríves lezárású keret rajzolódik ki a falban. A szentélyt a hajótól elválasztó diadalív záradéka csúcsíves, pillérei- nek északkeleti és délnyugati sarkán minden bizonnyal újkori élszedés fut különböző hosszúságban felfelé. A szentély északi falának keleti részén álló téglalap alakú szentségfülke mélyed a falba, rézsús lemezzel kiálló kerete felül sima felületű, félköríves mezővel záródik. Ennek tetejéből – az itt húzódnó karzat által részben elfedve – nagyméretű, levélszerű formákból kialakított keresztvirág nő ki. A déli falon, a szentségfülkével nagyjából szemben, kisméretű, sátozott lezárású fülke látható.

A szentélyt az egyik legegyszerűbb hálóboltozat-forma fedi. Az oldalaikon rézsűbe metszett homorlattal profilozott bordái a nyugati és a záradéksarkokban visszametszéssel indulnak, utóbbiakban egyetlen pontból. Az északi és a déli fal közepének boltindításainál szintén egy pontból válnak szét a bordák, előttük csücsköstalpú pajzsok jelennek meg.⁵ Az északkeleti és a délkeleti sarokban a pajzsok helyett – amennyire ez a vastag meszelésréteg ellenére érzékelhető – igen egyszerűen, tagolatlan formákkal kialakított, háromszögletű emberfejek láthatók. A boltozat nyugati zárókövének kerek tárcsáján hasonló jellegű, valószínűleg Krisztus-fejet ábrázoló dombormű jelenik meg. A keleti zárókövet csücsköstalpú pajzs díszíti, rajta körre tekeredő, farkát nyaka köré csavaró, s lábával a Gutkeled nemzetség címerábrájával díszített pajzsot tartó sárkányalak domborműve látható.⁶ A zárókövek egymás felé futó bordái röviddel kiindulásuk után megszakadnak. Ez eredeti középkori megoldás is lehet, de az sem teljesen kizárt, hogy a köztük lévő, a hevederív által

3. Szentségfülke a szentély északi falán

keresztezett bordaszakasz valamikor kihullott, és nem helyezték vissza.⁷

Műemléki kutatás hiányában nehéz megítélni, hogy a középkori épület egyetlen periódusból származik-e. A boltozat és az azon kívül megjelenő, csekély mennyiségű és csak nagyon tág időhatárok közé datálható részletforma az egyidejűséget mindenesetre nem zárja ki. A keleti zárópajzs Sárkányrendes címere a boltozatot 1408, azaz a rend alapítása utánra keltezi.⁸ E datálást Szatmárban a jánki és valószínűleg a csegöldi templomból is ismert boltozati forma alapján lehet pontosítani.

A magyar királyság területén legkorábban Pozsonyban, a Luxemburgi Zsigmond által átépített vár 1430-as évekből származó keleti kaputornyának átjárójában kimutatható megoldás csak a XV. század utolsó harmadában-negyedében és a XVI. század első harmadában vált idehaza elterjedtté.⁹ Ha a zárókövek egy-egy bordaindításának megszakadása eredeti megoldás, akkor a boltozat semmiképpen sem készülhetett az 1490 körüli időszaknál korábban, s amennyiben tudatos kialakítás eredménye, ugyanerre az időre mutat *post quem*-ként az ablakkönyöklő íves megformálása is.¹⁰

4. A szentély boltozata

5. A szentélyboltozat keleti záróköve

A falu nagy része a XV. század harmincas éveitől a Bátori család tulajdonában volt, s még a XVI. század közepén is majdnem teljes mértékben e család birtokolta.¹¹ Miután a település ismert kisebb birtokosai közt – egyetlen példától eltekintve – nem tudunk a Gutkeledek sárkányfogas címerét használó családról, legalábbis

a boltozat bizonyosan, de lehet, hogy az egész középkori templom a Bátoriak donátorságának köszönheti felépültét.¹²

A felmérés Gilyén Sándor (1. sz.) munkája (KÖH Tervtár, ltsz.: 8198), a felvételeket Mudrák Attila (2–6. sz.) készítette.

6. Konzol a szentély északkeleti sarkában

JEGYZETEK

¹ MMT X.: 325. (Gergelyffy András); NÉMETH 2008. 205–206.

² A templomra ld.: MMT X.: 325–328.; OLTAI 1983. 92–93.

³ Kiss K. 1878. 887.; MMT X.: 325.

⁴ MMT X.: 326., 211. kép. Ennek az ablaknak belül még csúcsíves a bélletzáródéka, és eredeti, kő ablakkönyöklőjének nyugati fele töredékeiben látható. A könyöklő enyhén homorú kialakítású, ahogy az a déli ablak feltehetően szintén középkori könyöklőjén is érzékelhető.

⁵ Az északi falon lévő pajzs felülete nincs meszelve, rajta a szélekig kifutó szárú, festett András-kereszt látható vöröses alapon. Különböző színű, talán középkori festésmaradványokat a másik, boltindítást díszítő pajzs, az alább szóba kerülő fejeken és a bordákon is lehetett korábban érzékelni, ld.: KÖH Tervtár, ltsz.: 25894.

⁶ A címerábrát a vastag mészréteg alatt ma már alig lehet sejteni, de korábban kivehető volt, ld.: MMT X.: 326.

⁷ A hevederív záradékának mindkét oldalán, ott, ahová utóbbi esetben a bordák csatlakoztak, nem simára faragott, hanem sérült felületek

sejthetők a meszelésrétegek alatt. Az eredeti kialakítást mindenesetre csak falkutatással lehetne egyértelműen eldönteni. A szentély két fülkéjének, a bordák profiljának és a boltozat további részleteinek felmérését ld. KÖH Tervtár, ltsz.: 17505.

⁸ A Sárkányrendre ld.: *Zsigmond király* 1987. I.: 148–179. (Lővei Pál) – a vámosoroszi címer említése uo.: 156.

⁹ Pozsonyra ld.: FIALA 1969. 25–28., VII/2. kép; a boltozatforma hazai elterjedésére ld.: CSÁSZÁR 1988. 127.

¹⁰ E két megoldás hazai megjelenésére ld.: PAPP 2005. 89.

¹¹ NÉMETH 2008. 205–206.; MAKSAY 1990. II.: 734.

¹² Az 1549-es adójegyzékben Bátori András mellett a falu minimális részét birtokoló Kun László is feltűnik, akinek a családja szintén a Gut-Keledek címerábráját használta (CSERGHEŐ 1891. 9–15., képtábla: No 31., 37., 44.). Miután azonban a család korábbi birtoklásáról nincsen adatunk, és László része a településből Bátorióhoz képest elenyésző volt, ráadásul arról sem tudunk, hogy használta volna a Sárkányrend jelvényét, aligha jöhet szóba a templom kegyuraként, ld.: MAKSAY 1990. II.: 734.